

LOLLAND-FALSTERS
HISTORISKE
SAMFUND

Årbog 1973

Svenske sæsonarbejdere

Af Else-Marie Boyhus

Emigrationsforskningen har i de senere år taget et enormt opsving, og vor viden om 1800-tallets folkevandringer øges stadig. Lolland-Falster var den del af Danmark, hvorfra flest folk emigrerede til Amerika, og emigrationsundersøgelserne har derfor særlig stor interesse i denne landsdel. Men Lolland-Falster har også betydning inden for en beslægtet forskningsgren: undersøgelsen af de såkaldte sæsonvandringer.

Lolland-Falsters vigtigste erhverv, sukkerroedyrkingen, krævede en stor arbejdsstyrke i sæsonen fra maj til november, og i tidens løb er tusinder af udenlandske og indenlandske arbejdere strømmede til Lolland-Falster til arbejdet i roemarkerne for så om efteråret at rejse hjem igen. George Nellemann har i Historisk Samfunds årbog 1967 redegjort for sin undersøgelse af de polske sæsonarbejdere; her skal forelægges en delundersøgelse om de svenske sæsonarbejdere.

I anden halvdel af 1800-tallet foregik en betydelig vandring af svensk arbejdskraft til Danmark. De fleste kom fra Småland, Blekinge, den nordlige del af Skåne og Halland, og i størst tal fra de fattige skovområder på grænsen mellem disse landskaber. Såvel landbrug som skovbrug

var for svagt udviklet og industrialiseringen for ubetydelig til at ernære den hurtigt voksende befolkning. Resultatet var, at tusinder af mennesker måtte søge arbejde andre steder i Sverige eller i Danmark og Tyskland. Mange udvandrede til Amerika, ikke sjældent efter at have tjent til billetten ved sæsonarbejde i Danmark og Tyskland.

Det arbejde, der blev tilbudt i Danmark, var for mændenes vedkommende først og fremmest ved teglværker, storlandbrug og anlægsvirksomhed. Kvinderne arbejdede især som malkepiger, roepiger og tjenstepiger. Arbejdsperioderne var af forskellig varighed. Nogle var hjemmefra i flere år, andre var kun væk i sommersæsonen. Det egentlige sæsonarbejde var mest udbredt i teglværksindustrien og i landbruget, specielt sukkerroeavl.

Der findes ingen opgørelse over, hvor mange svenskere der tog på sæsonarbejde i Danmark. De svenske statistikker omfatter kun dem, der fik „utflyttningsattest“, d. v. s. de egentlige udvandrere. For at tage arbejde i Danmark krævedes imidlertid ikke „utflyttningsattest“. Man kunne nøjes med et såkaldt „arbetsbetyg“, udfærdiget af sognepræsten. Det in-

debar ikke udskrivning af menigheden, og det blev derfor ikke opført i statistikkerne. Udrustet med dette „arbetsbetyg“ kunne man efter loven af 15. maj 1875 få dansk opholdsbog, og den gav tilladelse til at arbejde i Danmark år efter år. Den eneste gang, sæsonarbejderne således blev registreret, var, når opholdsbogen blev udstedt. I den svenske emigrationsutredning fra 1909 angives, at 82.843 svenskere udvandrede til Danmark i perioden 1851–1901, og 43.543 vendte hjem igen. Men hertil skal lægges et ukendt, men betydeligt antal sæsonarbejdere. Københavns politi udstedte således 14.634 opholdsbøger til svenskere i perioden 1875–85, og i samme periode fik 1.760 svenskere opholdsbøger hos politiet i Rødby. Mange af dem brugte opholdsbogen til sæsonarbejde flere gange.

En meget stor del af de svenske sæsonarbejdere til landbruget var unge piger. Hjemme var årslønnen 30–40 kr., i Danmark var den i begyndelsen af 1880erne gennemsnitlig 80 kr. for sommerhalvåret, i 1890erne var den steget til et gennemsnit på ca. 100 kr., og ved akkordarbejde f. eks. i roemarken kunne der tjenes mere. Intet under at pigerne tog sig et par sæsoner udenlands.

Hvervningen af sæsonarbejderne fandt sted på forskellig vis. Før 1884 var det almindeligt, at danske agenter rejste rundt i Sverige og hvervede arbejdskraften. I Lollands-Posten 6. marts 1868 findes f. eks. denne annonce: „På grund af den store mangel på tjeneste-tyende agter jeg, såfremt et tilstrækkeligt antal tegner sig for samme, at gøre en rejse til Sverige for

at fæste nogle, da jeg formoder, at der på grund af dyrtid og hungersnød må være overflødighed af disse. Da jeg dels for at fæste og dels for at afhente tyender bliver nødsaget til at gøre tvende rejser dertil, bliver honoraret, alt undtaget tyendes rejse iberegnet, 2 rdl. 3 mk., hvoraf betales 3 mk. ved anmeldelsen og 2 rdl. ved tyendets modtagelse. Skriftlige anmeldelser med opgivende af lønnen, der bydes, bedes mig tilstillet inden den 20. dennes. Gurreby Mølle d. 3. marts 1868. H. M. Raahauge“.

Andre agenter var mere professionelle, og via fæstekontorer blev arbejdskraften fordelt i Danmark. I Lollands-Posten 24. maj 1883 averterer således A. L. Winther, Gammelmønt 7 i København, med svenske piger og karle samt jordarbejdere. 7. sept. 1888 anbefaler Alida Peterson, Gammelstrand 46 i København, „tyender i alle egenskaber, specielt svenske mejeripiger“, og 24. marts 1888 kan samme fæstekontor tilbyde 50 svenske mejeripiger.

Når først kontakten mellem arbejdsgiveren og den svenske arbejdskraft var etableret, ændrede hvervningen ofte karakter. Ved sæsonens afslutning traf arbejdsgiveren aftale med en eller flere af pigerne om at skaffe et antal arbejdskere til den kommende sæson. Disse fæstepiger fik så et honorar efter det antal, de havde skaffet. Dette fæstepigesystem fungerede på mange måder godt, i alle tilfælde bedre end agenter og fæstekontorer, og det fortsatte da også efter restriktionerne var sat ind i 1884.

Efter en heftig kritik af agenternes og fæstekontorerens virksomhed udsendtes

Håndarbejdet i roemarken begyndte, når de små roeplanter havde fået fire blade. Pigerne gik så række op og række ned i foroverbøjet stilling og med en kortskaftet hakke i den ene hånd samt med fingrene af den anden løsnede og fjernede de overflødige planter og ukrudt. Omkring midten af juni begyndte anden håndhakning – også med kortskaftet hakke – og i juli fulgte så tredje håndhakning; den blev udført med langskaftet roehakke. – Illustration fra Erhard Frederiksens håndbog om rodfrugtdyrkning fra 1892.

en kongelig forordning i Sverige, der trådte i kraft 1. april 1884. Den bestemte, at kun svenske undersåtter måtte udøve agentvirksomhed. Fæstemændene skulle autoriseres, stille sikkerhed og sørge for en gensidig kontrakt, der sikrede arbejdstageren både over for agenten og over for arbejdsgiveren.

De nye bestemmelser om hvervningen i Sverige skabte en del usikkerhed hos de lollandske arbejdsgivere, således skrev „Sukkerroedyrkeren“, der var organ for Vestlollands Sukkerroedyrkerforening, i 1885: „Det må antages i år at være hensigtsmæssigt at sende pigerne rejsepenge enten således, at de kunne rejse på egen hånd lige hertil, eller således, at de kunne rejse til Malmø og afhentes dér. – Det synes ikke at kunne lade sig gøre som sædvanlig at samle pigerne på stationerne i Sverige. Derimod vil det næppe kunne forbydes pigerne at rejse på egen hånd, når de selv løser jernbanebillet hver for sig, og man gør rettest i at gøre de piger, som er tvivlrådige med hensyn til, hvorledes de skal komme afsted, opmærksomme herpå. I København er der jo den fare, at pigerne, der ikke er meget hjemmевante her i landet, kunne blive fristede af agenter dertil at tage andre tjenester, sådanne piger bør derfor sikkert helst modtages ombord på de danske dampskibe i Malmø.“

Fæstepigesystemet fortsatte dog også efter 1884, omend det formelt var ulovligt. Men da behovet for svenske piger voksede, tog De danske Sukkerfabrikker sagen op. De fik autoriseret en svensker, løjtnant Ekenstam, som kommissær i Sverige. Arbejdsgiverne indsendte deres be-

stillinger på arbejdskraft til DDS, der så via Ekenstam sørgede for hvervningen i Sverige og rejsen til Danmark. Ekenstam døde 1907, og der blev ikke ansat en efterfølger. På dette tidspunkt var den svenske sæsonvandring ved at ebbe ud. Især de mindre gårde foretrak stadig den svenske arbejdskraft, men siden 1893 var det de polske roepiger, der klarede sæsonarbejdet på de store landbrug.

De svenske myndigheder så ikke med blide øjne på sæsonvandringerne til Danmark, især var man bekymret for de unge piger.

De danske arbejdsgivere, der efterhånden var blevet stærkt afhængig af de svenske pigers arbejdskraft, forsøgte at holde justits i egne rækker. Således skrev bladet „Sukkerroedyrkeren“ i 1885: „Foruden det almindelige humane hensyn, som enhver brav husbond tager til de tjenestefolk, han har ansvaret for, så kommer der lige overfor de svenske piger et klogskabshensyn til. Det er utvivlsomt dér, hvor pigerne bliver bedst behandlet, at man får de bedste piger... Det er ikke, fordi man giver dem højere løn – lønnen er måske i det hele snarest drevet højere i vejret end nødvendigt, om der havde været enighed mellem husbonderne. Heller ikke er det, fordi man forlanger mindre arbejde eller forkæler pigerne i nogen retning, en vis regelmæssig strengthed, navnlig imod enhver udskøjelse og uorden, bidrager tværtimod særlig til at holde alle ordentlige piger til stedet... Det må altid erindres, at de svenske piger – ifølge deres nationalkarakter og de forhold, hvorunder de har

Sukkerroer går dybt i jorden, og de må derfor løsnes, førend de kan tages op. Pigerne løsrede roerne med en roegaffel. – Illustration fra Erhard Frederiksens håndbog om rodfrugtdyrkning fra 1892.

levet hjemme – har meget tilfælles med børn. De skal ledes, behandles, passes på som børn, og jo mere man på denne måde tager sig af dem, desto bedre opføre de sig, og jo større nytte kan man have af dem . . . Særdeles heldigt ville det være, om man i Sverige kunne bringe til offentlig kundskab, hvorledes pigerne i almindelighed har det, og navnlig om dette kunne forenes med en slags missionsgerning i den svenske pigekoloni i de danske sukkerroe-egne.

Der er fra danske kvinders side, der virker for tjenestepigesagen i almindelighed, bragt en tanke frem i den retning, og det er vel ikke umuligt, at den vil kunne virkeliggøres. – Vi mindes engang en stor nordtysk sukkerfabrik, hvor der hver

sommer indforskredes flere hundrede polske piger, der var katolikker, at have set ansat en katolsk præst, der fulgte med dem fra deres hjemstavn. – Vi for vort vedkommende ville finde det hensigtsmæssigere, om en dygtig og brav svensk kvinde kunne formås til at påtage sig det hverv her til lands at føre et slags moderligt tilsyn med de indvandrede svenske piger.“

Den ønskede alliance mellem arbejdsgiverne og Vorherre blev etableret af det svenske bibelkvindeselskab, som i 1886

Når sukkerroerne var taget op, blev de banket mod hinanden og lagt i lange rækker eller i en kreds. Derefter blev toppen hugget af med en roekniv. – Illustration fra Erhard Frederiksens håndbog om rodfrugtdyrkning fra 1892.

sendte Margareta Johnson til Danmark. Hun var virksom blandt de svenske piger endnu i 1908. Da den svenske emigrationsutredning blev udarbejdet i 1909, indhentede man oplysninger hos Margareta Johnson og i utredningens bilag XX s. 86 ff referedes de. Forholdene var da blevet betydeligt bedre, end da hun første gang virkede blandt de svenske piger i 1880'erne. Løn og arbejdsvilkår var forbedret, og hvor arbejderne tidligere fik kosten på gården, fik de nu kostpenge, hvad der blev anset for at være en stor fordel. I 1908 opgiver hun gennemsnitslønnen til 180 kr. for et halvår og 3,50 kr. om ugen samt mælk og kartofler. Dem, der var på kost, fik 170 kr. for et halvår. Ifølge frk. Johnson blev de svenske arbejdere ikke behandlet hverken værre eller bedre end de danske. Hvad fristelser, usædelighed og drukkenskab angår, så fandtes det, men de afsløringer, som med mellemrum fremkom i pressen, betegner hun som overdrevne. Hun konkluderer, at importen af billig arbejdskraft fra Sverige, som i høj grad havde floreret for nogle år siden, nu var ved at ophøre, afløst af import fra Polen. Dog var mange svenske karle og piger, der oprindeligt var kommet som sæsonarbejdere til roerne, senere blevet malke- og tjenestepiger og røgere og gårdskarle, og ikke få af pigerne havde giftet sig med danskere.

Også andre organisationer blev opmærksom på de svenske pigers forhold. Således rettede Dansk Kvindesamfund henvendelse til sin svenske søsterorganisation Fredrika-Bremerförbundet, som i 1889 nedsatte en undersøgelseskomité. Den

sendte Gertrud Adelberg til Danmark for at se på forholdene, og resultatet af undersøgelserne blev offentliggjort i tidskriftet Dagny årgang 1890.

Frøken Adelberg angriber først og fremmest den u-autoriserede del af det danske fæstevæsen. Det er der, de store misbrug finder sted. Derimod forsvarer hun fæstepigesystemet, som efter 1884 var ulovligt, men hun fremhæver det som det mest betryggende, og det er hendes indtryk, at de piger, som fæstes i store hold til sæsonarbejde på landet, ikke er udsat for så mange misgreb, som de, der enkeltvis søger til København. I det hele var forholdene for dem, der arbejdede på landet, bedre end i byerne, men frk. Adelberg mener, at ingen pige under 18 år skulle have lov til at tage på sæsonarbejde i Danmark. Hun er også betænkelig ved de gentagne sæsonrejser; et år eller to kan gå an, men de piger, der drager afsted år efter år, bliver fremmede for deres hjemegn, og deres lediggang i vinterhalvåret skaber mange konflikter.

Debatten var voldsomst i Sverige, men i 1883 blandede det danske socialdemokrati sig i den. Avisen Socialdemokraten bragte i vinteren 1882–83 en serie artikler om landarbejdernes stilling, og i konklusionen, som bragtes 20. maj 1883, rettedes også søgelyset mod den fremmede arbejdskraft, især den svenske. Også i dette tilfælde rettes der skarpe angreb mod det vildtvoksende fæstevæsen, og der tages afstand fra massetilførsel af fremmed arbejdskraft. Det trykker lønnen og forøger arbejdsløsheden. – Det var dog først med misbruget af den polske arbejdskraft,

at der virkelig kom gang i denne debat i Danmark.

Mange af de kilder, der kan øses af til denne historie om en gruppe fremmedarbejdere, har i større eller mindre grad karakter af at være debatindlæg. Men der findes også andre kilder, og i det følgende vil der blive redegjort for en undersøgelse af de svenske arbejdere i Rødby retskreds 1875–85. En del af materialet er blevet datalogisk behandlet i samarbejde med Hans Oluf Hansen, Statistisk Institut ved Københavns Universitet, og tabellerne vil senere blive offentliggjort.

SVENSKS SÆSONARBEJDERE I RØDBY RETSKREDS 1875–85

I Rødby retsbetjentarkiv på Landsarkivet findes en protokol over udstedte opholdsbøger til udlændinge 15. juli 1875–9. maj 1885. Den opregner 1.800 personer, heraf 1.760 svenskere. Der er to dominerende erhvervsgrupper, landarbejdere, der udgør 1.485, og digearbejdere, ialt 248.

Af de 1.485 landarbejdere var de 1.295 kvinder. 50 % af kvinderne var mellem 15 og 19 år, da de fik udstedt opholdsbogen, 25 % var mellem 20 og 24 og 11 % 25–29 år. Efter det 30. år falder procenten endnu mere. De mandlige arbejdere var gennemsnitligt lidt ældre, idet kun 20 % var 15–19 år, mens aldersgrupper 20–24 og 25–29 år hver tegner sig for 26 %. Også for mændenes vedkommende falder procenten med det 30. år.

Hovedparten af dem kom fra Småland, specielt Kronobergs län, men også Ble-

kinge og den nordlige del af Skåne tegner sig for en del.

I den undersøgte periode var størstedelen af de registrerede landarbejdere sæsonarbejdere, der kom i maj/juni, når sommerarbejdet i roemarken begyndte og rejste hjem igen omkring 1. november, når roerne var taget op. Langt de fleste af disse roearbejdere kom til fabrikken „Lolland“s avlsbrug. I gennemsnit over 100 i hver sæson.

Det var fabrikken „Lolland“, der begyndte med at hente svenske roepiger til sine avlsbrug. I 1873, fabrikkens første sæson, havde man forsøgt at klare sig med indenlansk arbejdskraft, koner og børn og et halvt hundrede arbejds-lærlinge (se s. 30), men de slog ikke til. Muligvis blev de første svenskere hentet til Lolland i 1874, kildematerialet siger intet herom. Først i 1875 er der sikre oplysninger som en følge af den registrering af udlændinge, der blev fordret i loven af 15. maj 1875.

I 1870'erne havde fabrikken „Lolland“ livlige forbindelser med Sverige. De to direktører Erhard og J. D. Frederiksen indledte i 1874 de forhandlinger, der resulterede i erhvervelsen af Öja Sockerbruk i Ystad (se s. 36), og deres bror N. C. Frederiksen byggede i disse år sin store virksomhed Prinsnæs værk, der omfattede landbrug, skovbrug, savværker og meget mere i Sveriges skovegne. Brødrene Frederiksen kendte således forholdene i de svenske udvandreregne godt, og de behøvede ikke hjælp fra fæstekontorer for at skaffe sig arbejdskraft.

A/S fabrikken „Lolland“ bestod af sukkerfabrikken og avlsbrugene Nøbbøllegård, Højbygård og Saksfjed (se artiklen s. 7 ff). Ved fallitten 1877 blev fabrikken og de to førstnævnte gårde videreført i driftsfællesskab, mens Saksfjed udgik af fabrikkens forpagtning. Omkring 1880 forpagtedes Lungholm og i 1881 Lineslyst. Der var tale om et virkeligt driftsfællesskab, og derfor er samtlige sæsonarbejdere opregnet under ét, uanset om de i protokollen er opført under fabrikken, Højbygård, Nøbbøllegård eller en af de andre gårde.

Protokollens tilsyneladende inkonsekvens forklares af de praktiske omstændigheder, hvorunder arbejderne blev registreret. De ankom i hold på 50 til 100 personer, og de startede ikke deres ophold i Danmark ved en bloc at møde på byfogedkontoret i Rødby. De blev i stedet for kørt til fabrikken eller en af gårdene, og så kom en embedsmand fra Rødby og foretog det fornødne.

I bilag til fabrikken „Lolland“s kassebog fra 1877 (bevaret i konkursboets arkiv (se s. 40) findes en regning med følgende tekst:

„1877 29. maj. Regning til fabrikken „Lolland“s konkursbo.

Efter aftale med forvalter Jessen på Højbygård har jeg undertegnede søndagen den 27. dennes været på fabrikken „Lolland“ og Højbygård for at udstede opholdsbøger til de nylig fra Sverige ankomne piger

befordring	5 kr.
diæter	8 kr.
	<hr/>
	13 kr.

hvilke tretten kroner d.d. er mig udbetalt, hvorfor kvitteres. Rødby, den 29. maj 1877. L. W. Larsen, politifuldmægtig.“

Det forklarer, hvorfor samtlige arbejdere nogle år er anført under ét sted, andre år er fordelt på flere.

FABRIKKENS AVLSBRUG

Protokollens registreringssted for de store hold i maj/juni

	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884
Fabrikken ...	91	124	82	48	17	5	—	1	—	—
Højbygård ...	53	—	—	63	111	81	71	69	57	65
Nøbbøllegård	4	—	—	—	32	32	32	30	20	28
Saksfjed	37	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Lungholm ...	—	—	—	—	—	6	4	4	9	12
Lineslyst	—	—	—	—	—	—	14	1	26	—
Ialt	185	125	82	111	160	124	121	105	112	105

I de første år var de fleste af pigerne indkvarteret dels på fabrikken i marketenderibygningen dels på Højbygård. I 1875 har protokolføreren skelnet mellem ste-

derne. Det har han derimod ikke i 1877, hvor han anfører dem allesammen under fabrikken, selv om vi véd fra ovennævnte regning, at han har været både

på fabrikken og på Højbygård for at udstede opholdsbøgerne. Arbejdsgiveren var fabrikken og dens avlsbrug, og sæsonarbejderne skal anskues under ét uanset, om de opholdt sig på fabrikken eller på en af fabrikkens gårde, da de blev registreret. Det skal endvidere understreges, at fabrikken som opholdssted ikke indicerer, at de udførte fabriksarbejde. Fabrikken, der er nabo til Nøbbøllegård, er i denne sammenhæng kun indlogeringssted.

Da fabrikken „Lolland“ gik fallit i 1877, blev virksomheden ført videre for konkursboets regning, indtil et salg kunne finde sted. I konkursboets arkiv er bevaret en del materiale om driften i 1877, og dermed også om de svenske piger. Vi må gå ud fra, at materialet fra 1877 er nogenlunde repræsentativt, idet boet besluttede at fortsætte som hidtil. Man har nok sparet, hvor det var muligt, men egentlige omlægninger af driften har der ikke været tale om.

Højbygårds og Nøbbøllegårds kassebøger giver nogle oplysninger om, hvordan pigerne blev fæstet. I april 1877 ses udgifter til frimærker til breve til svenske piger, og ved årsopgørelsen 1. nov. udbetales fæstepenge for 50 piger 1 kr. for hver. Fabrikken har altså brugt det før-omtalte fæstepigesystem.

Rejsen til Danmark kan vi følge i bilag til Nøbbøllegårds kassebog og i samme gårds driftskassebog fra 1877. Fæstepigerne fik besked på at samle deres hold og rejse til Ousby. Her samledes holdene, og her mødtes de med forvalter Johannsen fra Nøbbøllegård. Han sørgede for den

videre rejse for de 111 piger og 6 drenge. De tog toget til Malmø, sejlede til København og derfra med tog til Orehoved. Her blev de hentet med hestevogn, og via Nykøbing gik turen til Holeby. Udgifterne til en sådan rejse var:

117 billetter Ousby–Malmø ...	432,90 kr.
117 billetter Malmø–Københ. .	87,75 kr.
117 billetter Kbhv.–Orehoved	204,75 kr.
Forsk. udgifter i Ousby.....	10,00 kr.
do. Malmø–Orehoved	5,00 kr.
Forvalterens egen rejse	50,00 kr.
	<hr/>
	790,40 kr.

Udgifterne i forbindelse med hestevognstransporten fra Orehoved beløb sig til 10 kr. for brædder til vognene, 5,20 kr. for middagsmad til folkene i Orehoved samt stalderumspenge i Nykøbing.

Ved ankomsten til Holeby blev arbejderne indkvarteret dels på fabrikkens gårde dels på første sal i marketenderbygningen på fabrikken. Her var der indrettet sovesal og spisestue til pigerne. Inventaret opregnes i en bo-opgørelse fra 1. febr. 1877:

Pigernes sovesal

27 dobbelte sengesteder
5 enkelte sengesteder
50 dobbelte dyner
14 enkelte dyner
24 lange hovedpuder
2 korte hovedpuder
9 madrasser
19 skråpuder
10 halmsække
11 tæpper
2 lange gennem hele sovesalen
løbende hylder og 14 knage-
rækker

Pigernes spisestue

- 3 jerngryder
- 3 jernpander
- 4 lange fyrretræs borde
- 12 træbænke
- 1 ildtang
- 3 indmurede komfurer
- 1 faststående vask
- 2 faststående skabe

Fabrikken betalte arbejderne rejse og udgifterne til opholdsbøger. Kost og logi var inkluderet i lønnen. Aflønningen var efter akkord. Pigerne fik sæsonen igennem udbetalt à konto beløb, og i november umiddelbart før hjemrejsen blev restlønnen udbetalt. Afregningerne med de enkelte arbejdere er ikke bevaret, men regnskaberne viser, at der blev udbetalt følgende beløb til de svenske piger i 1877:

Nøbbøllegårds kassebog	4.237,50 kr.
Højbygårds kassebog...	7.878,30 kr.
	<hr/>
	12.151,80 kr.

Der var 111 piger i 1877, og det giver en gennemsnitsløn på 110 kr. for sæsonen.

Protokollen over de udstedte opholdsbøger siger intet om, hvor mange sæsonarbejdere, der kom til Danmark, den opregner kun dem, der kom for første gang og altså fik udstedt opholdsbogen. Gengangere blev ikke registreret. Et af de springende punkter i dette materiale er således forholdet mellem antallet af nytilkomne og antallet af gengangere. For 1877's vedkommende véd vi imidlertid, at der kom ialt 111 piger og 6 drenge til fabrikken; i protokollen er opført 82 piger og ingen drenge, d.v.s. at 35 var gengangere.

Et spinkelt supplement hertil findes i et uddrag af Saksfjeds kassebog fra 1877, idet den opregner 10 svenske piger ved navn. Denne navneliste er sammenholdt med protokollen over opholdsbøger. Desværre er den svenske navngivnings-fantasi ikke overvældende stor, og de samme navnekombinationer kan derfor forekomme flere gange. I protokollen har vi foruden navnene også alder og fødested, og det øger identifikations-chancerne, men i Saksfjed-kassebogen har vi kun navnene. Usikkerhedsmomentet i sammenligningen er derfor stort. Men alligevel: – Af Saksfjeds 10 piger fik 7 udstedt opholdsbog i maj 1877, én havde fået bogen i sæsonen 1876, mens én blev registreret i juli 1875. Den tredje kan ikke genfindes i materialet. 2 ud af 9 er altså gengangere, mens tallet for fabrikkens sæsonarbejdere er 35 ud af 117.

Det var ikke alle svenske piger på fabrikkens avlsgårde, der var sæsonarbejdere. Kassebøgerne fra 1877 omtaler to svenske malkepiger, to stuepiger og en kokkepige. To af dem kan genfindes i protokollen over opholdsbøger: kokkepigen, som blev registreret i juli 1875, og den ene af malkepigerne, der havde fået opholdsbog i maj 1876.

Der var ikke meget offentligt skriveri om de svenske piger i 1870'erne, det kom først senere. En tyfus-epidemi blandt de svenske piger på fabrikken gav dog anledning til nogen omtale i efteråret 1879. Rygterne talte om 35 tyfustilfælde, men 30. okt. 1879 kunne Lollands-Posten dog meddele med distriktslæge Rosenstand som kilde, at 7 piger og 1 dreng var an-

grebet, at to var døde, og at 8 piger havde haft tyfus i juni, juli og august, og af dem var to døde. Snakken om epidemien fortsatte dog, og 20. dec. 1879 lod fabrikkens direktion meddele i Berlingske Tidende: „At arbejderskerne boede i lyse, luftige lokaler, deres natteleje bestod af senge med alt tilbehør, halmmadrasser, fjerdyner og puder samt lagener, og at det har været deres egen skyld, hvis nogen af dem er gået våde ud om morgenen, da alle har mindst to dragter til at skifte med og desuden en sådan fortjeneste, at de med lethed kan skaffe sig de nødvendige klæder. Med hensyn til helbredstilstanden blandt pigerne oplyses, at 18 af dem har været angrebet af typhoid feber med 5 dødsfald, men det er nu ved en undersøgelse af brøndvandet konstateret, at grunden til epidemien må søges i dette.“

Fra 1880, hvor roearealerne udvides betydeligt, blev der registreret svenske sæsonarbejdere ved en række af de andre

store gårde som f. eks. Christianssæde, Lidsø, Nørregård (Landet sogn), Råhavegård, Sæddingegård, Søgård (Tirsted sogn) og Wredeslund. Da sukkerfabrikken startede i Nakskov 1882/83 og i Nykøbing 1884/85, engagerede de store gårde svensk arbejdskraft, og det blev de svenske piger, der kom til at bære byrden, indtil afløsningen i 1893 begyndte at komme fra Polen.

Anvendt litteratur

- Gustav Sundbärg (udg.), Emigrationsutredningen. Bilaga XX. Svenskarna i Utlandet.
Mats Rehnberg, Arbetsvandringar från Småland. Fataburen 1953 s. 147-162.
Mats Hellspong og Orvar Löfgren, Land och Stad. Lund 1972 s. 301-315.
Gertrud Adelberg, Svenska Tjänstflickors utvandring till Danmark. Tidsskriftet Dagny 1890 s. 2-12 og 40-50.
Kristian Hvidt, Flugten til Amerika. Århus 1971.
V. Kolbye, Svensk og polsk arbejdskraft til Lolland-Falsters roemark. Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog 1950 s. 202-211.
George Nellesmann, De polske indvandrere på Lolland-Falster. Lolland-Falsters historiske Samfunds årbog 1967 s. 29-151.
Svend Aage Hansen, Økonomisk vækst i Danmark I. København 1972.